

Tibor Živković, Vladeta Petrović i Aleksandar Uzelac, *Anonymi descriptio Europae Orientalis. Anonimov opis istočne Evrope*. Kritičko izdanje teksta na latinskom jeziku, prijevod i filološka analiza **Dragana Kunčer. Beograd: Istorijski institut, 2013, 221 str.**

U izdanju Istorijskog instituta u Beogradu znanstvenoj i stručnoj javnosti ponuđen je zanimljiv spis nepoznatog autora s početka 14. stoljeća, koji izabranom zapadnoj publici latinskog kruga želi predstaviti dijelove Balkanskog poluotoka, istočne Evrope i Male Azije, s osobitim obzirom na krajeve u sklopu Bizantskog Carstva. Kako je navedeno, ova knjiga predstavlja trinaestu po redu u biblioteci objavljenih izvora za srpsku povijest, a drugu u nizu u seriji izabranih latinskih izvora, nakon djela *Gesta regum Sclavorum* objavljenog 2009. godine. Međutim, budući da je u tekstu zahvaćeno vrlo široko područje, nastanjeno brojnim narodima, djelo zaslužuje pažnju i sa stajališta srednjoeuropske povijesti. Njegovu je vrijednost s te strane ranije već prepoznao poljski povjesničar i filolog Olgierd Górka, koji je 1916. godine uz pomoć Jagelonskog sveučilišta u Krakovu objavio prvo kritičko izdanje teksta na temelju sačuvanih rukopisa iz knjižnica u Parizu, Poitiersu i Leidenu. Tada je djelo ujedno dobilo naslov, koji je u znanstvenim krugovima ostao prihvaćen sve do naših dana.

Odavši prvom priređivaču kritičkog izdanja dužno priznanje, urednici su ovom prilikom obrazložili svoj napor željom da novim izdanjem i suvremenom analizom ocijene postojeće izvore u svjetlu novih historiografskih postignuća, a ujedno približe tekst današnjim istraživačima, kojima bi starije izdanje bilo teže dostupno. Iako su se u međuvremenu pojavili djelomični ili cjeloviti prijevodi ovog teksta na rumunjski, makedonski, bugarski i engleski jezik, novo kritičko izdanje latinskog izvornika bilo je potrebno radi cjelovite argumentacije novih zaključaka o podrijetlu autora i, osobito, o vremenu nastanka teksta.

Metodološki pristup koji su urednici slijedili jednak je kao u prethodnom radu s *Gesta regum Sclavorum*: kao prije nekoliko godina, tako je i sada pred nama pedantno priređeno kritičko izdanje

latinskog teksta, nastalo na temelju svih pet sačuvanih rukopisa, a prati ga usporedni prijevod. Ukratko su opisani svi rukopisi, koji su pregledani u elektronskom obliku. Naveden je njihov historijat, uz prikaz osnovnih paleografskih osobitosti. Kritički aparat je dopunjen i donekle izmijenjen u odnosu na prvo izdanje djela, pri čemu je sastavljen cjeloviti popis svih ispravaka i dopuna. Kroz osvrt na stilske značajke autorova jezika naposljetku se nameće misao o “skromnom literarnom umijeću pisca.” Klasičnofilološki dio rada paralelno je dopunjen s historiografskim, s iscrpnom uvodnom studijom o tekstu i brojnim bilješkama, naknadno tiskanima uz prijevod, kojima se pojašnjava niz nejasnoća iz izvornika. Naime, nepoznatom autoru potkralo se više grešaka, od netočnih geografskih naziva izabranih lokaliteta i iskvarene etimologije imena pojedinih zemalja, pa do nesnalazjenja s citiranjem i uporabom raznih izvora na kojima je temeljio svoje djelo. Dovoljno je pritom spomenuti da Akademiju smatra gradom, “nekada naseobinom filozofa”, u sklopu Atenskog vojvodstva, a po uzoru na neke ranije autore ime Srbije povezuje s latinskim pridjevom *servilis*, ropski.

S jedne strane suočeni s izazovom pronalazjenja, tumačenja i razrješavanja mnogih pogrešaka ove vrste, a s druge strane pokušavajući odrediti tko je bio autor, u kakvom je okruženju nastao ovaj spis i s kojim ciljem, urednici su razborito podijelili svoj teret. Njihov je zadatak izvršen zahvaljujući uspješnoj suradnji trojice povjesničara i klasične filologinje. Kao u slučaju s *Gesta regum Sclavorum*, tako je i ovo izdanje priredila Dragana Kunčer, dok su djelo prerano preminuloga Tibora Živkovića ovdje dopunili Vladeta Petrović i Aleksandar Uzelac. Dok je filološki dio zajedničkog rada jasno odijeljen, napore trojice povjesničara međusobno su isprepleteni i povezani, pa se štoviše doima da je tekst napisala jedna ruka. Poželjna vrlina, s obzirom na složenost teksta i brojna pitanja koja otvara.

Spis naslovljen “Anonimov opis istočne Evrope” opsegom je nevelik, obuhvativši svega pedesetak stranica u ovom izdanju uz usporedan prijevod, a čini se usto da je ostao nedovršen, bez odgovarajućeg zaključka i jasne poruke na kraju. Želeći odrediti njegovu žanrovsku pripadnost,

nameću se misli o svojevrsnom putopisu koji u velikoj mjeri ima i obilježja političkog pamfleta, s ciljem da se potakne francuskog grofa Karla Valois, titularnog carigradskog suverena, da uz neposrednu pomoć ugarskog kralja Karla Roberta i potporu pape Klementa V. osvoji Bizantsko Carstvo i učvrsti svoj utjecaj u susjednim državama. Nabranjanje država pak asocira na poznati spis cara Konstantina Porfirogeneta "O upravljanju carstvom", nudeći pregled zemalja, njihove značajke, prirodna bogatstva, gustoću naseljenosti i karakter stanovništva. Autor se pritom koristio ne samo zapažanjima pojedinih putnika, diplomata i trgovaca, nego je svoje povjerenje poklonio i odgovarajućim priručnicima enciklopedijskog sadržaja, dostupnima tada na Zapadu. Među njima se ističu *Speculum historiale* Vincenta iz Beauvaisa i *De proprietatibus rerum* Bartolomeja Engleskog, a uz ovo su djelo neraskidivo također vezani *Flos historiarum terre orientis Armenica* Haytona iz Korika i anonimna rasprava o ponovnoj uspostavi kršćanske vlasti nad Svetom Zemljom, *Memoria de recuperatione Terre Sancte*.

Primijećeno je da je autor u tolikoj mjeri ovisio o spomenutim djelima da osobno vjerojatno uopće nije posjetio krajeve o kojima piše. Njegova površna zapažanja uz ranije navedene neposredne greške, izostavljanje važnih podataka poput međusobne udaljenosti pojedinih gradova, opisa cesta i općenito nerazumijevanje stvarnog stanja jako umanjuju vrijednost djela kao zamišljenog vodiča kroz Grčku, Albaniju, Srbiju, Bosnu, Bugarsku, Ugarsku, Poljsku i Češku. Stoga u prvi plan izbija autorova politička orijentacija kao ključ za razumijevanje teksta i okolnosti u kojima je nastao. Ocijenjeno je da je ovaj "Opis istočne Evrope" tematski blizak traktatima "o povračaju Svete Zemlje", iako se sam po sebi ne može neposredno svrstati u žanr "propagandističke literature", jer njegov cilj nije neposredna realizacija križarskog rata i ponovno zauzimanje Jeruzalema. Protivnik na kojega se autor okomio su pravoslavne zemlje Balkanskog poluotoka i njihovi prevrtljivi vladari, pri čemu je posebno istaknuto ime srpskog kralja Milutina. Vještina prenošenja političke poruke i ton izrazitog razočaranja zbog prijetvornih raskolnika koji lako prelaze preko svojih tvrdokornih prisega daju naslutiti da je ovaj spis

djelo klerika, za kojega je još prvi priređivač kritičkog izdanja na temelju nekih indicija vjerovao da je dominikanac s diplomatskim iskustvom u službi francuskih velikaša, ili samog pape Klementa V. To Górkino mišljenje dijelom su opovrgli priređivači ovog izdanja, smatrajući da je njegovo djelo doduše nastalo u papinskom krugu u Avignonu pod utjecajem ideja koje su tada kružile među intelektualnom elitom oko Klementa V, ali pritom su ustanovili da sam autor nije bio osobito obrazovan niti se imalo "trudio da traktatu pruži bilo kakvu teološku dimenziju". Time ujedno nije prihvaćeno ranije mišljenje da je autor bio dominikanac, a datacija nastanka teksta pomaknuta je s 1308. godine, za koju se ranije zalagao Górk, na prosinac 1310 - siječanj 1311.

Pokušavajući što točnije datirati kada je ovaj spis nastao i raspravljajući o nekoliko njegovih mogućih autora, urednici izdanja oslanjali su se u najvećoj mjeri na činjenice iz političke povijesti. U svojem naporu da što bolje sagledaju prilike na prijelazu 13. i 14. stoljeća u zemljama kojima se bavi spis, krajnje složene političke i diplomatske odnose između papinstva, zapadnoeuropskih vladara, Mletačke Republike i balkanskih krajeva (u čemu su, neizostavno, važnu posredničku ulogu odigrali i Dubrovčani), dopustili su publici da stvori samostalnu zaključku. Njihova tvrdnja da "autorova ličnost ostaje najveća nepoznanica koja prati ovaj kratki, ali nadasve intrigantni i značajni historijski izvor" potiče čitatelja na aktivnu suradnju i poziva ga da se i sam uključi u raspravu i pridonese istraživanju. Zbog tog prešutnog poziva na suradnju i vrlo temeljitog pregleda važnih događaja koji su obilježili vrijeme nastanka spisa treba ublažiti kritiku urednicima što nisu do kraja preuzeli odgovornost i odlučili se za jednog od predloženih dostojanstvenika kao autora ovog "Opisa istočne Evrope". Njegovo će ime i dalje ostati anonimno, možda i zato što sam spis nije izazvao željenu pažnju neposredno u vrijeme svojega nastanka. Zahvaljujući ovom dobro osmišljenom i temeljito pripremljenom izdanju valja očekivati da će se pojaviti novi interesi među stručnjacima i kroz odgovarajući poredbeni pristup približiti konačnom rješenju još jedne povijesne zagonetke.

Relja Seferović